

בין השורות

עיתון מקוון מבית לב לדעת - ידע מצמיח חינוך

גליון מס. 4 | כסלו התשע"ה

בית

תוכן

4. בפתח הגליון

5. נר איש וביתו | ראיון מצולם עם הרב יהודה ברנדס

6. נוף הבית- רינת שיק

9. הקדושה של בית- הרב שלמה קרליבך

11. בית עם חלונות - אלקנה שרלו

14. ללמוד בבית- ראיון עם תמר סלע

17. בית מדרש בית,

מחשבות על לימוד בית מדרשי | נדב ברמן שיפמן

| עריכה: רעות ברוש | מערכת: משה וינשטוק, אורי ליפשיץ |
| עיצוב גרפי: עדי צור | צילום ועריכה: אסף פרי |

שימו לב: לדיפדוף בין העמודים יש ללחוץ על החיצים

נר איש וביתו

הרב יהודה ברנדס

ראש מכללת הרצוג

לחיצה על תמונת הסרטון תפעיל אותו.

בפתח הגליון

חנוכה. נרות דולקים בחלון, נר איש וביתו. מאירים את הבית ואת הנשמה. חג של אור, של בית, של משפחתיות. חנוכה לשון חינוך. הזדמנות להתבונן לאור הנר בחינוך הילדים, בחינוך העצמי שלנו.

לכבוד החנוכה, בחרנו להקדיש את הגליון לנושא הבית. להתבונן ביחסי הגומלין שבין הבית לבין בית הספר, לחשוב על היכולת להרגיש בבית גם בכיתה, גם בלימוד.

וגם: הצצה קטנה לעולם החינוך הביתי והלמידה בבית ומחשבות על יצירת הביתיות בלימוד התורה, ועל בית המדרש ובית הספר כהרחבת הבית פרטי.

קריאה נעימה
וחג חנוכה מלא אור וטוב!
צוות לב לדעת

נוף הבית

רינת שיק

שמונה ושתי דקות בבוקר. אני רצה במעלה המדרגות לכיתה. שוב מובסת על ידי הצלצול. כוס קפה בידי האחת, מורמת בתחושת ניצחון (נדיר שאני משיגה לי ספל), דו"חות הקריאה הבדוקים בידי השניה ועל כתפי התיק העמוס מכביד עלי. ואולי זה הלילה, הקטוע בין הנקה להנקה שנותן אותותיו בכתף ובגב.

מזכירה לעצמי כל הדרך למעלה שהן לא אשמות, שמגיע לבנות מורה מתפקדת, שהגדולה שלי תסתדר עם מה ששמתי לה בסנדוויץ', ושהמטפלת תתקשר אם הקטן לא יקח בקבוק. שיהיה בסדר. כמה שעות ואני בבית. בית...

לובשת חיוך על הפנים המאופרות (מדי?) ונכנסת בתנועות בטוחות לכיתה. זהו. חציתי את הקו. הבית נשאר בחוץ, כולי כאן. רוצה או לא רוצה.

עוד לא הספקתי להניח את כל הכבודה והנה בת המלך, יושבת מולי ברישול, שיערה המתולתל מתריס כלפי בחירותו והיא קובעת בקול רם: "המורה, את עצבנית היום, הא?!"

הסצינה הזו פגשה אותי כמה שבועות אחרי חזרתי מחופשת לידה אל כיתת בנותי המתבגרות. ואולי בעצם היא פוגשת אותנו באופנים שונים יום יום כמורים ומחנכים. המעבר הזה, מהבית לכיתה (והפוך) הוא לפעמים חד וברור. כמו חיילים מאומנים היטב, למדנו להפריד. להיות כאן ועכשיו בבסיס הזה שנקרא "בית ספר". יותר ספר. פחות בית.

אך לעיתים הוויה מכאן זולגת לכאן, ולא חשוב כמה מאמץ נעשה כדי לסגור את הדלת בין מדור למדור, בין הבית לכיתה, כמו מים היא תחדור מתחת או בין החרכים.

וכמונו, כך הן. באות כל אחת מהבוקר שהיה בבית, מליל אמש בסניף, מסרט שראו או מהפוסט שרק לפני רגע שלחו בתפוצה נרחבת, מחכות לאישור, ל: "חחחחחח:)", הידוע.

כולנו בעצם קצת צבים, ביתנו על הגב, על הכתף, בלב. ולרושם הזה

לא יועילו גם עשרות תרגילי אלגברה או פירוש רמב"ן קשה במיוחד. הבית על הגב.

זלדה המשוררת המופלאה היתה כידוע גם מורה. וכה היא כותבת: "כל ילדה מביאה אתה את לחן המשפחה שלה, נוף הבית נגרר עד לספסל שהיא יושבת עליו. את מרגלית מקיפה אפלולית טחובה של מרתף, גם כשהיא מוצפת שמש. מזל מביאה את אחיה קטוע הרגל, הנה הוא שוכב ומביט עלינו ביגון. אצל זהבה, על רקעי ארגמן של מרבדי פרס, עומדת אם צעירה עם תינוק עצוב עיניים.

ערבוביה עליזה תלויה מאחורי חנה הדקה - תינוקות ורודים, גדיים שחרחרים ארוכי אוזניים ואשה קטנה. האהבה שהאישה הזאת משפיעה על תשעת ילדיה נודפת מחנה כמו בושם מתוק של יסמין. בביתם הרוגש מתינוקות ועיזים (מכניסים אותם לחדרים בגשם) נשמרת שמלה רקומה של זה שמת בן חודשיים וחצי, הבכור, שאף אחד מתשעת הילדים לא ראה אותו מעולם בעיניו. גם את העולל הזה, את האח החלום, מביאה חנה לכיתה שלנו.

קהל רב מלווה את הילדות מן הבית אל בית הספר. המון אילם ובלתי נראה של אנשים, בעלי חיים, עופות וצעצועים".

(זלדה, מרשימות מורה - ציפור אחוזת קסם, עמ' 60-61 הוצאת עמותת זלדה ויצירתה)

"לחן המשפחה שלה..." כמה זכו תלמידותיה של זלדה. כמה רגישות וקשב היו לה, למורה שלהם שהביטה בהן עמוק, כפי שהביטה על כל קבצן ברחוב, על כל שושנה. האם גם אני זוכרת שיש לחן לכל אחת מהיושבות מולי? האם אבחין פעם בין הניגונים השונים הבאים מן הבית?

עליזה אלרואי בספרה "מראות מצחיקות", מתארת את הבית שהתלמידה מביאה, מנקודת המבט שלה:

"התחלתי לחשוב על דברים שאמא אמרה וזה עשה לי בלבול בראש. מצד אחד היא אמרה שלא יפה להוציא את הכביסה המלוכלכת החוצה ומצד אחר היא אמרה שכדי להילחם בבושה לא צריך לשמור בסוד את הדבר שמבייש אותך.... לא הבנתי מה נכון לעשות, להוציא את הכביסה המלוכלכת, או לשמור אותה, והחלטתי לנסות את האפשרות להוציא אבל לא הכל בבת אחת, זה קשה לספר על מריבות ועל מה שאומרים שם כבר בהתחלה, זה אפילו קשה מאוד.

...הייתי יושבת בבית וסוקרת את התלמידים אחד אחד, מנסה לנחש מה מצב הכביסה שלו בבית. עם הזמן שמתי לב שהכיתה מחולקת לכמה קבוצות וזה לא שמישהו חילק אותנו אלא כל אחד הבין בעצמו לאיזה קבוצה הוא שייך ואיפה הוא מרגיש נח בהפסקות ובזמן הפנוי, והכל לפי מצב הכביסה בבית והסוג של הכביסה.

בכיתה, אבל גם בבית, חשבתי הרבה מה אפשר לעשות כדי למנוע את המריבות בין אבא ואמא. הייתי בטוחה שאצלינו זה לא קרה בגלל הילדים. ההורים שלי דווקא שיבחו אותנו, אמרו שאנחנו ילדים טובים חוץ מאשר בלימודים שבזמן האחרון לא הייתי מי יודע, כי אם לומר את האמת מה כבר יכול לעניין אותי כמה שנים היו בני ישראל במדבר אם אני לא יודעת עדיין כמה שנים ייקח לאמא לחזור הביתה אחרי שברחה, וכשהמורה שאלה "אם הנסיעה ברכבת בכיוון אחד לירושלים אורכת שעותיים כמה זמן תיקח הנסיעה הלך ושוב?" אני בלב שלי אמרתי שזה מאוד תלוי למי, כי לאמא שלי, למשל, זה יכול לקחת כמה חודשים לחזור מירושלים. חוץ מזה חשבתי להגיד לה שכל זמן שיש לי שני טון כביסה מלוכלכת בבית, שתעזוב אותי בשקט עם החשבונות שלה, אבל בקול רם אמרתי עם כולם, "ארבע שעות".

(מראות מצחיקות / עליזה אלרואי עמ' 7-84, הוצאת ידיעות אחרונות / ספרי חמד).

יום רודף יום בקצב כזה שמשאיר אותי המומה מול לוח המחצית. תפילת בוקר אחת חוברת אל זו של אתמול, פרק נושק אל פרק בנביא והלכות פסח כבר דוחקות את דפי העבודה של הלכות פורים בקלסר העבה. כבר יש לנו בדיחות פרטיות, הומור מיוחד. זר לא יבין. התמונות

למצגת סוף השנה נערמות על גבי שולחן העבודה של המחשב בקצה הכיתה. דברי הימים שלנו.

והלבבות, הלבבות שלנו פועמים בקצב אחיד בקריאת שיר של רחל או בצפייה (ביקורתית!) בסרט מרגש.

שמונה ושתי דקות בבוקר, אני רצה במעלה המדרגות לכיתה. הפעם ידי לא השיגה את הכוס האחרונה בחדר המורים. מילא. העייפות תפגוש אותי גם ככה. ידי מחזיקות ביראת כבוד את עבודות השורשים והלב שלי גואה מהסיפורים שעכשיו חיים בתוכי. אינספור לחנים של כל בית, ניגון מכל שורש.

התלתלים קופצים - רצים לקראתי בחיוך אוהב, מבקשים בחן המוכר לי כל כך רק עוד דחייה אחת לעבודה שפג תוקפה אתמול. אני מחייכת חזרה משועשעת, לא עונה בינתיים.

נכנסת למשכן שלנו, אוהבת ואהובה, נכנסת רוצה. "הנה באתי הביתה".

רינת שיק,

מחנכת כיתות ז'-ח' בבי"ס "יד ששון" - קבוץ לביא ומנחת קבוצות.

הקדושה של בית הרב שלמה קרליבך

אתם יודעים, אי אפשר להכיר אדם באמת עד שלא רואים אותו בביתו. אני יכול לפגוש אדם ברחוב וללמוד עליו המון דברים, אבל את העומק שלו אני לא יכול להכיר. עד שאני מגיע לביתו... בית הוא דבר כל כך מיוחד. אני הולך ברחוב ואני סתם איש קטן, אחד מתוך מיליונים. וכשאני נכנס לביתי משהו קורה לי: פתאום אני עצמי באמת.

יש חלק מהנשמה שלי שמאיר רק בביתי, ולא בשום מקום אחר. רק בביתי אני יכול להיות 'מעבר לעצמי'.

... ברור לי ולכם שילדים הם אלה הצריכים בית הכי הרבה. אתם יודעים מדוע?

מפני שילדים הם לגמרי 'מעבר לעצמם'. עד שאנחנו באים ומקצצים להם, חס ושלום, את הכנפיים...

ילדים הם ממש 'מעבר'. הנשמה שלהם מאירה. ולכן הם כל כך צריכים בית. הבית שלי הוא המקום היחיד בו אני יכול להיות באמת מה שאני רוצה להיות. רק בבית שלי אני יכול להיות מעבר לעצמי. רק בבית, ה'משהו הכל כך קדוש' שבנו יכול להאיר.

וכשכל העולם יהיה 'בית', נוכל להיות 'מעבר לעצמנו' תמיד, בפנים ובחוץ. אבל עכשיו...

מדוע, בחוץ, אנחנו מפחדים להיות 'מעבר'? כי העולם עוד לא מוכן לזה. העולם איננו מקום 'למעבר'. כשאני מסתובב ברחוב, אני לא יכול להרשות לעצמי להיות באמת 'מעבר'. אבל בחנוכה אני מגלה שיש לי בית, שיש לי מקום קבוע בו אני 'מעבר לעצמי' ובו אני מאיר. וכך - מתוך הבית שלי אני מאיר לרחוב. ובכל יום אני מוסיף עוד קצת אור.

... כשאנחנו מדליקים נר חנוכה ליד פתח הבית, אנחנו אומרים לילדים שלנו: 'ילדים אהובים! גם אחרי שתגדלו ותעזבו את הבית, גם אחרי שתקימו את ביתכם שלכם - האור של הבית הזה תמיד ילווה אתכם'. כי מה עושה את ביתי בית אמיתי לתמיד? האור המאיר בו. והאור הזה המאיר בביתי הוא אור החנוכה, האור ש'מעבר'.

... יתכן שרוב הזמן אני לא ממש חי 'מעבר לעצמי'. ובכל זאת - האור הזה ש'מעבר' מאיר בביתי תמיד. כי אני שייך לו ומשתוקק אליו. בעומק לבי אני תמיד רוצה להיות מחובר ל'מעבר' הזה. ולכן זה ה'בית' שלי.

כי באמת זאת השאלה הכי חשובה: איפה הבית שלך? איפה אתה חי? האם הבית שלך, הסביבה הטבעית שלך, המקום בו אתה מרגיש בנוח, הוא העולם של ה'לא-מעבר', או שהבית שלך הוא המקום בו מאיר ה'מעבר'? אתה חייב ממש 'להרגיש בבית' עם היהדות ועם התורה...

איך עושים שיהודי 'ירגיש בבית' עם היהדות? הדבר הראשון הוא: מוכרחים לתת לו מקום. חייבים לתת לו להרגיש שמחכים לו, שרוצים בו ושצריכים אותו.

.. מה זה בית אמיתי? בית אמיתי לא מחמם אותי רק כשאני נמצא בו. בית אמיתי מחמם אותי גם כשאני רחוק ממנו.

אתם יכולים לתאר לכם איזה סוג בית היה בית המקדש? לאחר אלפיים שנה של גלויות, טלטולים ורדיפות, עדיין חם לנו מאותה תקופה רחוקה שהיינו בביתו של הקב"ה...

... הקדושה של הילדים היא שהם מוסיפים את האור המיוחד שלהם. בית קדוש באמת הוא בית שנותן לילדים מקום. בית שמעודד את הילדים - לקבל כל אחד את האור המיוחד שלו.

... אתם יודעים, ילדים הם כל כך רגישים. אם לא תתן להם המון ביטחון בעצמם, הם לא יעיזו לבטא ולפתח את מה שמיוחד בהם.

זה קורה אלפי פעמים: אתה פוגש ילדים כשהם קטנים, והם נראים לך כל כך מוכשרים ומיוחדים. אתה בטוח שכשיגדלו הם יהיו הכי גדולים בעולם. ובאיזה שהוא שלב בחייהם, קורה משהו, הם מתחילים להיסגר ועוצרים את עצמם מלגדול...

...למה אדם צריך חבר? בעיקר כדי לתת לו אומץ, ממש, לגדול עד שמי שמיים. כדי לתת לו כוח להוציא אל הפועל את האוצרות שיש בו.

מתוך: לב השמים חנוכה עמודים 137-161
אנו מודים לשמואל זיוון על אישור הפרסום.

בית עם חלונות

אלקנה שרלו

באחת מדרשותיו שואל הרב סולובייצ'יק: "מדוע לא נישא תפילה בשדות, ביערות, ברחובות? הן ה' הווה בכל מקום! מדוע דורשת ההלכה בית המוקדש לתפילה?" תשובתו היא: "שתי הוראות למילה "בית" – "בית" הוראתו בניין, מבנה גשמי, ארבעה קירות גג ורצפה, ו"בית" הוראתו מעון. בתי הכנסת איננו גוף הבניין המוקדש לתפילה. אין צורך בבניין לתפילה, שהרי יכול אני לשאת תפילתי לה', לכרוע לפניו ולפגוש בו בכל מקום, אף בעיבורו של יקום, ובכל אשר אפנה לפניו אני. בית כנסת לא בניין הוא כי אם מעון, בית-תפילה. המבנה סמלי הוא, בית הכנסת בבחינת בניין תפילה – מוסד הוא, אולם בית התפילה רעיון נעלה הוא". (דברי הגות והערכה עמ' 108-110). ומהו הרעיון הנעלה? על פי דבריו, בית הכנסת הוא מקום הכרחי לתפילה בשל היותו מקום כינוס ומפגש, בין בני הקהילה – בינם לבין עצמם ובינם לבין אביהם שבשמים.

שאלה דומה נשאל אנו על לימוד התורה ועל בית לימוד התורה – בית המדרש. הן "בית המדרש" לא נתפס במסורת רק כמרחב פונקציונאלי גרידא לאירוע הלימוד, אלא כמקום הנושא אופי מהותי ומשמעותי למתרחש בתוכו. די להיזכר בדרמות החז"ליות המתרחשות בדווקא בתוככי בית המדרש... על מה ולמה? מדוע באמת לא נלמד ביערות, בשדות וברחובות? בדברי שלהלן אציע שתי נקודות מבט, המשרטטות שני כיוונים מנוגדים אך משלימים, שבהם מצאתי את עצמי פוסע בשנים הארוכות כשותף לעולם מופלא וקסום זה, עולם "בית המדרש".

הכיוון הראשון מציע לראות את בית המדרש כמקום כינוס והתמקדות, כמעט באטמוספירה של ניתוק מהסביבה, ובשביל זה צריך קירות ותקרה ואולי אפילו גדר ושומר. צריך בית כדי ליצור אינטימיות. ממש כמו זוג הבונה את ביתו נסתר מעין רואים. כך דורש המדרש (שמות רבה לג) את הפסוקים העוסקים בתרומות המשכן ביחס לתורה: "ויקחו לי תרומה – יש לך מקח שמי שמכרו נמכר עמו?! אמר הקב"ה לישראל: מכרתי לכם תורת, כביכול נמכרתי עמה, שנאמר ויקחו לי

תרומה. משל למלך שהיה לו בת יחידה, בא אחד מן המלכים ונטלה ביקש לילך לו לארצו וליטול לאשתו, אמר לו בתי שנתתי לך יחידית היא, לפרוש ממנה איני יכול, לומר לך אל תטלה איני יכול לפי שהיא אשתך, אלא זו טובה עשה לי, שכל מקום שאתה הולך קיטון אחד עשה לי שאדור אצלכם, שאיני יכול להניח את בתי. כך אמר הקב"ה לישראל: נתתי לכם את התורה – לפרוש הימנה איני יכול, לומר לכם אל תטלוה איני יכול, אלא בכל מקום שאתם הולכים בית אחד עשו לי שאדור בתוכו, שנאמר ועשו לי מקדש". כך הופך בית המקדש לבית המדרש – קיטון להתייחדות.

חכמינו התייחסו ברצינות רבה לעניין האינטימיות שבלימוד תורה דווקא בבית, עד כדי כך שרבי אסר על לימוד תורה בחוץ: "שוב פעם אחד גזר רבי שלא ישנו לתלמידים בשוק, מאי דרש? (שיר השירים ז') "חמוקי ירכיך כמו חלאים" – מה ירך בסתר אף דברי תורה בסתר" (מועד קטן ט"ו). ובכן, התורה זקוקה לבית. מי שנמצא תדיר בבית המדרש הופך לבן בית אצל התורה, והתורה עצמה הופכת בשבילו לבית. "אֲשֶׁרִי אָדָם שֶׁמַּע לִי לְשִׁקְדַּעַל דָּלְתִּי יוֹם לְשֹׁמֵר מְזוּזַת פֶּתְחִי" (משלי ח').

משהגענו לנקודה זו מיד עולה הכיוון השני והוא כיוון היציאה מהבית, ההתרחבות ודרישת התורה דווקא בשוק ובחצרות, ברחובות ובראשי הומיות. כך מתארים זאת פסוקים אחרים מספר משלי: "חֲכָמוֹת בְּחוּץ תִּרְנָה בְּרָחוֹבוֹת תִּתֵּן קוֹלָהּ. בְּרֹאשׁ הַמַּיִת תִּקְרָא בְּפִתְחֵי שְׁעָרִים בְּעִיר אֲמַרְיָה תֹאמַר" (משלי א'), "הֲלֹא חֲכָמָה תִּקְרָא וּתְבוּנָה תִּתֵּן קוֹלָהּ. בְּרֹאשׁ מִרְמִים עָלֶיךָ דֶּרֶךְ בֵּית נְתִיבוֹת נִצְבָּה. לִיד שְׁעָרִים לְפִי קָרַת מְבוֹא פִתְחִים תִּרְנָה. אֲלִיכֶם אִישִׁים אֶקְרָא וְקוֹלִי אֶל בְּנֵי אָדָם" (משלי ח').

בסגנון פסוקים אלו דורש הרב עמיטל (שיחה לפרשת ויקרא תשס"ה): "יש חשיבות שבית המדרש יהיה פתוח לכל מי שרוצה לשמוע, ולא יגביל את עצמו לקבוצה מצומצמת של תלמידי חכמים, שרק הם מבינים את השפה ואת דרך הלימוד... בבית מדרש יש צורך שהקולות מבחוץ יכנסו פנימה, ושהלימוד יהיה קשוב לקול 'התינוק הבוכה'; ומצד שני, יש צורך שהקול הנשמע בפנים בית המדרש ישפיע גם בחוץ, ברחוב, ולא ייעצר בקירות בית המדרש... אני זוכר, שבליטא היתה הפרדה ברורה בין תלמידי חכמים לבעלי בתים, עד כדי כך שהמילה 'בעל בית' נהפכה להיות מילת גנאי למישהו שהוא לא תלמיד חכם ואין להתייחס אליו. אולם, השיטה הזו פשטה את הרגל! דווקא היהדות שכיוונה את

המסרים שלה גם לרחוב, לאדם הפשוט, הצליחה והחזיקה מעמד. קיים היום זרם שלם שאינו מכוון את הקול של בית המדרש כלפי חוץ. מדובר בלימוד שמשתמש בקודים ובשפה שמישהו שלא נמצא ב'קליקה' איננו מבין, וממילא לא מתחבר... אני זוכר, שכשבנינו את בית המדרש בישיבת הר עציון אז הארכיטקטית רצתה לבנות בית מדרש ללא חלונות, והתאורה תהיה כולה על טהרת החשמל. אני התעקשתי שיהיו חלונות. כשהיא שאלה אותי מדוע, סיפרתי לה שפעם אחת היה רבי שבאו אליו החסידים ואמרו לו שהמשיח הגיע; הוא הוציא את הראש מחוץ לחלון, הריח את האוויר, ופסק שהמשיח לא הגיע! אמרתי לה שאני צריך חלון בשביל לדעת מתי המשיח מגיע. יש עומק גדול בסיפור הזה: כשהמשיח יבוא לא ירגישו זאת רק בבית המדרש, אלא דבר זה יורגש בכל הרבדים של החיים ובכל הציבור - אפילו באוויר בחוץ. מסיבה זו, יש צורך שקול התורה גם יורגש בחוץ, ולא רק בתוך כותלי בית המדרש."

כדי שהאינטימיות שדורשת התורה מלומדיה לא תהווה בסופו של דבר ניתוק מהמציאות, שכן בכך היא מעקרת את נוכחות התורה בעולם, התורה מבקשת חלונות, פתחים, שערים, ובוודאי לא להעמיד שומר בפתח בית המדרש. וכמו שאדם הופך להיות בן בית בתורה האינטימית, הוא לומד - עם הזמן - להיות בן בית עם חלונות הפתוחים כלפי החוץ. הוא לומד להכנס ולצאת, לדלות ולהשקות, ולהתברך.

הדיון על הזדקקות התורה לבית, מרחף בעת הזאת מעל בתי המדרש השונים המוקמים בחברה הישראלית, ושאלות רבות עולות ממנו: מה העובי הרצוי של הקירות או האם בכלל נחוצים קירות? האם החלונות גם פתוחים לקבל מהחוץ או רק מבקשים להאיר מפנים החוצה? מיהם השותפים בבית המדרש - מיהם בני הבית, מיהם האורחים ומי יישארו בחוץ? האם יש בעל-בית על התורה? מה נדרש מהאדם הבודד ומקהילות רחבות כדי להיחשב (בעיני עצמו/ם, בעיני הרואים והמבקרים) בני בית בתורה? כיצד מקיימים קירות בית מדרש בעידן וירטואלי? ועוד ועוד. יש כאן תהליך מרתק של בירור - הן אישי והן ציבורי - וכך בעצם הולך וגדל לו בית מדרש רחב ומכיל השואל על משמעות קיומו, ובכך מאפשר למחפשי בית רבים למצוא בו את ביתם. אסיים בהצבת אתגר נוסף בקשר לחוויית ה"בית" שבבית המדרש

והוא - האם ניתן לכוון את רוח בתי המדרש שתנשוב אף בבתי הספר? חווית בית המדרש עליה דברתי לעיל היא חוויה שאני מכיר מהלימודים העל-תיכוניים המגוונים אליהם הייתי והנני שותף הן כלומד והן כמלמד. אך כמורה גם במערכת החינוך הממסדית אני מבקש לאתגר את המערכת: כיצד נאפשר שהמורים והתלמידים יחוו חוויה של תורה כבית ובית ספר כבית מדרש בין כתלי ובמסדרוני המוסדות הרגילים. לשמחתי אני מכיר לא מעט ניסיונות מוצלחים העומדים באתגר זה, ועלינו להוסיף מחשבה ומעשה בכיוון הנזכר.

אלקנה שרלו, בן 36, נשוי למאיה ואב ל7 ילדים, גר בירוחם קרוב ל-20 שנה, מורה לתורה ויהדות בלמעלה מ-20 מקומות מגוונים מאוד ברחבי הדרום.

ללמוד בבית

ראיון עם תמר סלע

תמר סלע, אם לארבעה, מתגוררת בראש צורים. כשבנה הבכור היה בגן החליטו היא ועומר בעלה להוציא אותו מהגן ולעבור לחינוך ביתי ומאז הם מגדלים את ילדיהם בבית. אנחנו משוחחות על למידה בבית, מתוך מחשבה שלמרות שעולם בית הספר שונה מהבית במובנים רבים, אולי יש דברים בהם גם אנחנו כמורים בבית ספר יכולים לקבל מההתבוננות בלמידה כפי שהיא מתרחשת בסביבה ביתית.

מהי למידה בעיניך?

למידה בשבילי זו תשוקה מאד פנימית למשהו, שהוא בסיסי ונצרך ממש כמו מים ואוכל. למידה היא משהו שלא צריך ליצור אותו ולא צריך ליזום אותו כי הוא נובע מהתשוקה הטבעית הזו. בתוך כל אדם יש ניצוץ, יש דחף ללמוד ולגלות, וצריך להיות שם בשבילו כדי לאפשר את הגישה אליו. בלמידה של הילדים שלי אני רואה את התפקיד שלי לתת מענה למה שמתעורר בהם.

ומהי למידה בבית? כיצד היא מתרחשת?

למידה בבית זה משהו שמצד אחד הוא רציף ומתרחש בכל רגע ובכל מקום ומצד שני יש תקופות בבית שבהן הלמידה היא מאד אינטנסיבית ויש תקופות שיש רגיעה ויש מן עיבוד של מה שהיה. יש ללמידה בבית את הפריווילגיה להתנהל בקצב הטבעי שלה. וכך הלמידה מתרחשת בגלים, וגם בהרבה אקראיות.

הלמידה נובעת מתוך החיים- הילדים נתקלים בדברים, או שהם עולים בהקשרים מסויימים- שומעים משהו, רואים משהו, וזה מעורר אותם לסקרנות, לחקירה.

למשל הבת שלי שוכבת באמבטיה ופתאום היא קוראת לי ואומרת: אמא, נגיד שאני זחל, אז איך אני מתגלמת? ואז אני אהיה פרפר? ומתוך התהייה הזו שלה, אם אני שם כדי לתת לה את המענה ולהמשיך את הדימיון הזה, יתגלו לה דברים חדשים.

אני מאמינה שלרוב הדברים הם יכולים להגיע בעצמם, מתוך חוויות החיים. הדברים שהם לא יגיעו אליהם כך הם הדברים שהם לא שימושיים עבורם כרגע. הם לומדים שברים כשמכינים עוגה וצריך לשפוך 4/3 כוס סוכר, והם לומדים אחוזים כשאנחנו בחנות ויש 20% הנחה. משוואה בשני נעלמים הם ילמדו רק אם הם יחליטו שהם רוצים להעמיק עוד בלימודי חשבון...

איך את רואה את התפקיד שלך בהקשר של הלמידה בבית?

אני מאד נמצאת שם בשבילם. כשמשהו עולה, אני מפסיקה את כל עיסוקי ומתפנה לילד ולמה שמתרחש כרגע. אם זה משהו שאני לא יודעת, אני אברר, נלך לשאול, אדגים להם איך מחפשים. אני אצור את התנאים לכך שיהיו מסביבם כמה שיותר גירויים ללמידה, במובנה הרחב ביותר. רכיבה על סוסים ולימוד מוזיקה הם בעיני חשובים בדיוק כמו חשבון ואנגלית.

כשיש את תשומת הלב הזו, למה שעולה מתוך החיים, יש הרבה מאד רגעים יקרים. למשל השבוע הילדים שלי רקדו יחד בסלון, והבן הקטן (2.5) פתאום הרגיש את הגוף שלו, דרך התנועות של הריקוד, והוא בא אלי נרגש, הצביע על הלב שלו ושאל: "אמא, מה יש פה בפנים?" וזה היה גילוי עצום בשבילו.

כשאנחנו הולכים למכולת אנחנו הולכים עם מגדיר צמחים ואנחנו יכולים על כל פרח ופרח לעצור ולבדוק: פרח בר או מתורבת? מוגן או לא מוגן? הבת שלי שותלת דברים בגינה, מנסה לבדוק מה יקרה... היא אוספת טחבים, משקה אותם... היא תופסת פרפרים, מסתכל עליהם ואז משחררת אותם, בלילה היא תמיד הולכת עם פנס כדי לא לדרוך על חשופיות... היא גדלה מתוך איזו הקשבה מאד גדולה לכל מה שיש סביבה. היא לומדת מזה כל כך הרבה.

מהו לדעתך הערך המוסף של הלמידה הזו?

אני מרגישה שהרווח בסוג הלמידה הזה הוא שבאמת אפשר ללכת עם נטיית הלב, בקצב שמתאים לנו כעת. אנחנו יכולים במשך שבוע שלם להתעסק עם ארצות. לחקור מדינות וערי בירה, כי זה מה שמעניין אותנו כרגע. אטלס, מקומות בעולם, אקלים, וזה מתאפשר לנו בבית, בקצב שלנו.

כמו כן, בגלל שבבית הילדים לא נמצאים בהשוואה כל הזמן לבני גילם אז אין את הלחץ ללמוד כדי למלא ציפיות להיות כמו כולם או להוכיח את יכולתך. וזה נותן לילדים סוג של ביטחון לגלות מה הם רוצים ללמוד, מה מעניין אותם, יש תחושה שהם באמת יכולים ללכת עם מה שהם רוצים ואוהבים. הם יכולים להיות משוכנעים שהם מעולים במקצוע מסוים, כי בתחושה שלהם הם יודעים הרבה, ואת מה שהם יודעים הם יודעים טוב. אם הם היו משווים את הידע שלהם לאחרים זה היה יכול מאד להחליש אותם ולגרום להם לחוסר ביטחון, שבמידה רבה גם מדכא את הסקרנות וההתעניינות הטבעית. זו נקודה מאד עקרונית בלמידה בבית, על אף היתרונות של הלמידה בקבוצה (שגם אותה אנחנו מנסים ליצור עבור הילדים בהזדמנויות שונות ולאפשר להם להיות חלק מקבוצת השתייכות) היא יוצרת השוואה מתמדת, אתה כל הזמן מעריך את עצמך ביחס לאחרים. והלמידה בבית נותנת לילד ביטחון במקום שלו ומשחררת אותו מהחיכוך היומיומי של ההשוואה.

בלמידה בבית יש מאד נוכחות של הבית בלמידה. גם מבחינת העיצוב הפיזי שלו, שאנחנו משתדלים שיהיה נעים לשהייה, ליצירה, למשחק, שיהיו בו גירויים ללמידה, וגם מבחינת השותפות של הילדים בהווית הבית. בקניות, בבישולים, בסידור של הבית. כל דבר הופך להזדמנות. למשל מחליטים שצריך לסדר את המגירות. אז עכשיו נתחיל למדוד את הארון ולתכנן כמה סלסלות יכולות להיכנס ואיך הכי נכון להעמיד אותן. בתוך ההתנסות הזו קורים המון דברים...

גם החיכוך עם האחים הוא מאד משמעותי. הלמידה מהאחים יש בה משהו מאד חזק בגלל שהיא קורית באופן טבעי. יש רגעים מאד מרגשים וגם הקשר ביניהם מיוחד.

המשחק תופס מקום מאד מרכזי. ממשחק כמו מונופול למשל אפשר

ללמוד כל כך הרבה דברים. המשחק בעיני הוא הלמידה הכי טהורה. משחק מנקז אליו כל כך הרבה דברים- יחסי אנוש, תיכנון מהלכים, חשיבה... זו גם למידה. למידה בחיים היא לא רק חשבון אנגלית וגאוגרפיה. וזה כלל ברזל אצלי- אני לא מפסיקה את הילדים באמצע משחק. כל כך הרבה דברים מתרחשים שם...

באופן כללי אני משתדלים לא להפריע למהלכים הטבעיים שלהם, אם הם נכנסים למשהו אני לא ממחרת "לשלוף" אותם ממנו. אם משהו מלהיב אותם אני מאפשרת להם לשקוע בתוכו. חלק מהלמידה היא היכולת להתעניין במשהו ו"ללכת לאיבוד" בתוכו ללא הפרעה.

בית מדרש בית

מחשבות על לימוד בית מדרשי

נדב ברמן-שיפמן

א. ראשית, זהו בית. מקום שרוצים לחזור אליו ולהגיע אליו. בית כמו האות בי"ת, שיש לה פתח. הפתח הזה פונה פנימה וקשוב לקולות שבתוך הבית. אבל גם כמו האות תי"ו, הקשובה לקולות שמחוץ לבית, לתבונה שבאחרים ולחכמה שבגויים. במסכת ברכות אמר רבי יוחנן "אל יתפלל אדם אלא בבית שיש שם חלונות". אם אין לימוד טוב שאינו בבחינת תפילה, אפשר לומר על גבי המימרה של רבי יוחנן כי אין לומדים אלא בבית שיש בו חלונות. ובין הבי"ת לתי"ו שכינה, אם זכו.

אבל גם אין פתח בלי קירות, בלי גבולות. גבולות הבית הם קירותיו, שהם מטאפורה למקומו ההסטורי של הטקסט הנלמד, למיקומו במקום ובזמן, בתקופה ותרבות מסוימים. בלי קירות אלה אין הקשר ללימוד והוא מרחף לו בחלל הפנוי. תיתכן חוויית לימוד טובה המתעלמת מהקשרים, אך בודאי שמודעות להם מעשירה את הלימוד.

בית מדרש הוא מקום, פיזי אך גם נפשי, רגשי וחברתי, שהבאים אליו מרגישים מוזמנים. הזמנה לשון זימון, המרמז על זמן מסוים אך גם על עדה מסוימת, קבוצה המתקבצת כדי לזמן לעצמה חוויה, הרוצה להזמין ללימוד מישור נוסף שאינו חלק מיידי ממנה. הזימון מזמן שותפות וידידות-נפש: 'שלושה שישבו כאחד'. בית מדרש הוא אם כן מקום שבו נקבוביות הלב נפתחות והקארמה טובה והמוזה מדברת ובקיצור: השכינה שורה בו. שורה בו אך גם משתעשעת לה במשחקי מחבואים. לכן זהו מקום המחפש את מקומו של מקום.

בבית הזה אין היררכיה קשיחה, אין 'מרצה' ו'שומעים'. נכון, יש בו מנחה ויש גופי ידע רלבנטיים ללימוד שההיכרות איתם בונה שלבים ורגעים מסוימים בלימוד, אך המנחה הטוב הוא זה שמשליך עצמו מנגד אל הלומדים, פונה אליהם, אל דעתם, אל תובנותיהם, רגשותיהם והשקפותיהם בצמא, מעוניין בהם באמת ובתמים. שמות הלומדים ובתיהם (רוחניים, גשמיים) הם אולי הדבר החשוב ביותר, שלעולם לא

תהא התעכבות עליו (בתחילת הלימוד אך גם במהלכו) לבזבז זמן. לימוד מעמיק ככל שיהיה, תמיד עיקרו פנייה אל הלומדים עצמם, כבני אדם, כבעלי רגשות.

משעשה זאת, הרי שהפך את עצמו לשליח-ציבור, לשמש. הוא משמש את קהילת הלומדים, מעביר אליה מאורו (וכמו נר – אינו חסר בכך דבר) ויודע שעיקר המצוה – הם הלומדים. במובן נוסף, המנחה הוא ירחי, 'לית ליה מגרמיה' [אין לו מעצמו] כלום'. מטרתו היא לשקף לקבוצה וליחידים שבה את אורם אך גם את חששם (באופן בונה, כמובן), אם דברים שייאמרו יראו בעיניו מוטעים; תפקידו להנכיח את הקירות המטפוריים של הבית, שעלולים להתנגש בהם מתוך עקמומיות מחשבה; משימתו למנוע את המחשבה (שיכולה לעלות על דעת הלומדים) שהכל 'בְּלָה-בְּלָה', הנובעת מלגיטימציה מוחלטת לכל דבר שנאמר. הִיא משתוקק בחתירתך לאמת ובאותו הלהט נסה לאפשר קיומן של אמיתות אחרות.

אמנם, בשביל שללימוד תהיה משמעות, חייב להיות מושג (ולו תיאורטי) של טעות ומשגה. הסכמה מעושה של המנחה עם דברים ששמע, הנובעת מרצון לנהל את הלימוד "על מי מנוחות" – אך למעשה מתחזקת אווירה של 'תקינות פוליטית' חסרת ויכוח – מביאה את הלימוד למנוחות. את הביקורת והמחלוקת יש, אמנם, לקיים מתוך רחישת כבוד אמיתי לאדם שמולך. הדהדו את הטוב וגם את הרע. אבל גם את הרע הדהדו בטוב. השאירו את השותפים ללימוד בבית.

ב. שנית, זהו מדרש.

מדרס. אסקופה. פתח. מקום שבעצם אינו בית, אלא הוא כולו חלונות, בית זכוכית שכולו מביע את מה שמחוצה לו ומעבר לו. את העולם. כמו המדבר, בו נתנה התורה, מקום הפקר, שכולו חול וכולו קודש. כולו ערבה וכולו עננה. אולי לכן הביא רבי יוסי משמו של רבי אליעזר: "אל יעמוד אדם במקום גבוה ויתפלל, אלא במקום נמוך ויתפלל, שנאמר: "ממעמקים קראתיך ה' (תהלים קל)". הפתיחות הזו לעולם היא ענווה. עניות מסוימת.

יש בו סוד, במדרש. יש בו העלם. הוא שביר. הוא חסר. הוא דורש השלמה. דורש השתלמות. הוא תמיד-רש. אין לו את מה שיהיה לו – אולי, בעזרת הלומדים – אחר כך. וה'יהיה' הזה תלוי בלומדים. המדרש

כל כך תלוי, שבלעדיהם הוא פשוט לא יתרחש; הוא איננו 'יהיה אשר יהיה'. הוא לגמרי 'נודע בשערים', כפי שדרש הזהר על האל; באופנים בהם יחשבו ויתפסו את המדרש והיהדות והעולם, כך יהיו. אין בבידעם של בית המדרש נקודת מבט מוחלטת, מה שמכונה בלע"ז 'תצפית משום מקום'. לכן בבית-המדרש דוקא 'מצפה שבור' הוא מצפה שלם. בְּרַכַּת אֱלֹהִים - תלוי.

תָּן לַמְּלִיכִים לַעֲשׂוֹת בְּךָ, תָּן לָהֶם הָיָה חֶפְשִׁי (יונה וולך). תן ללומדים וללימוד "לעשות בך". להפוך אותך לחלק מהמעגל. עליך לדעת להיות מופעל ולא רק מפעיל. "תן להם, הָיָה חֶפְשִׁי". ובעת שתתן להם באמת את חלקם כשותפים-יוצרים משמעותיים בלימוד – תהיה בן חורין. מנחים עבדי עצמם – עבדים הם; עבדי הלימוד, השיחה, המחלוקת לשם שמים - הם לבדם חופשיים.

במדרש, ההקשרים נהיים רחבים מאד. הוצאה מהקשר אחד היא תמיד הכנסה להקשר אחר. ישנם הקשרים שהם חלק מהלך-הרוח הלימודי, ויש הקשרים המועלים על ידי הלומדים, שחיבורם לנושא נראה תלוש. מלאכת ההנחיה היא לנסות לא לדחוף אסוציאציות שכאלו באמת-הבנין הפדגוגית שבידך, אלא להשתדל להשתהות במקום שהועלה ולהבין את החיבור שנוצר עם הטקסט, לשרשר את הענף אל השורש. אמנם בתור מנחה הלימוד, מטרתך היא לאזן בין הישענות על מערכת ההקשרים הקיימת לבין בריאת הקשר חדש ומשמעותי שיאיר את החיים מכיוון חדש ובלתי צפוי.

והרש הקֶבֶץ יחַוֵּךְ. הפועל דר"ש הוא היפוכו של שר"ד, גם של הישרדות במובן הכוחני של המילה וגם של השררה. הגישה הבית-מדרשית היא לפיכך הכלתית באופייה. מעגל הלומדים מסמל את הנחיצות של כל אחת מ-360 זוויות הראיה לטובת השכנת הרמוניה אך גם לשם המאבק על הצדק והאמת והשלום, המחלוקת לשם שמים. על מבנה הזכוכית התחום של המדרש אי-אפשר להשען בעונת השלגים, לא יקפא עליו אדם מקור כהלל בארובה; הלומדים יבחינו בו, יזמינו אותו, ידרשו בשלומם. בית המדרש – בית זכוכית הוא, שאינו מונע מאדם את הזכות להשתתף בו. זהו מעגל המכונס פנימה ופונה החוצה בו-זמנית.

"שבעים פנים לתורה" – וגם ללומדים. הלימוד הבית-מדרשי מבוסס על ראיית-פניהם ולא על פניית-עורף להם. הלימוד הבית-מדרשי

מתרחש במעגל, לא רק כי כך כולם רואים את כולם הכי טוב באופן טכני. המעגל - כמו שהרגיש חוני - הוא התחייבות, התחייבות לכלול את כולם, להתייחס לדעות של כולם, גם כשקשה ודוקא כשקשה: 'אין בעיה, אין בעיה; יש בעיה - יש בעיה'. כשכולם מסכימים על הכל, אין בעיה. אולם רגעים של מחלוקת קשה הם לא כשל בהתנהלות בית המדרש, אלא אדרבה, הם אתגרים והזדמנות לחוות ולראות את עוצמתו היהודית המפרה.

ג. ושלישית, הלימוד הוא סוף סוף גם בית. כי מהבית באת ואליו תשוב. ביתך, אשתך, אישך, משפחתך, חבריך, קהילתך, עמך, עולמך. ראויה היא חוויית הלימוד בבית המדרש היהודי המתחדש לבנות את ביתך אחרת, טוב יותר, משהיית בונה אותו בלעדיה.

גרסה מלאה פורסמה בעמודים (ביטאון הקיבוץ הדתי), גליון 754, אדר-ניסן תשע"ב עמ' 18-20

נדב ברמן שיפמן הוא דוקטורנט למחשבת ישראל באוניברסיטה העברית בירושלים